

Otīlija Kovaļevska

KARTOGRĀFISKĀS METODES IESPĒJAS DIENVIDAUSTRUMU LATGALES SĀDŽU NOSAUKUMU UN UZVĀRDU IZCELSMES PĒTĪJUMOS

Darba mērķis ir parādīt karšu izmantošanas iespējas un nozīmi vietvārdu un uzvārdu izcelsmes pētījumos DA Latgalē. Šim nolūkam tika meklēti pēc iespējas senāki avoti ar Latgales vietu un cilvēku vārdiem, mēģinot lokalizēt tos mūsdienu kartē un izprast, kā tie ir veidojušies. 16.–18. gs. dokumentu analīze rāda, ka vairums sādžu nosaukumu ir saistīti ar uzvārdiem,

savukārt uzvārdu veidošanās process norisinājies līdzīgi kā Lietuvā un Polijā. Uzvārdi un sādžu nosaukumi pakāpeniski stabilizējušies līdz ar metriku grāmatu ieviešanu, biežajām 17.–18. gs. revīzijām un kartogrāfijas attīstību.

Atslēgas vārdi: kartogrāfiskā metode, Latgales sādžu nosaukumi, uzvārdu veidošanās Latgalē, sādžu nosaukumu un uzvārdu saistība, dienvidaustrumu Latgale.

APPROACH OF THE CARTOGRAPHICAL METHOD FOR THE RESEARCH OF THE ORIGINS OF PLACE NAMES AND SURNAMES OF SOUTHEASTERN LATGALE

The prevailing majority of contemporary village names of Latgale in historical sources can be traced back to the 18th century at least, whereas surnames, many of which have been preserved up to now, were extensively mentioned already in the 18th century and even in earlier documents. The striking similarity between the village names and surnames evidently points to their relatedness and raises questions about their origin. Despite the large number of these onyms, many village names and surnames are unique, characterizing a certain region, parish, or even village. To some extent, surnames in Latgale are a geographical reality, and as well as place names, they can be investigated by means of the cartographic methods.

The aim of the article is to demonstrate the benefits of using maps in research of the origins of the place names and surnames in Latgale. Applying the maps, the attempt has been made to look at the formation of village names throughout the centuries as well as to find out what the relationship between the family names and place names is. For this purpose the oldest available sources of place names and surnames of Latgale were used, trying to project them on modern maps and searching for correlations. For the research southeastern Latgale has been chosen, since a relatively large number of the 16th–18th century documents, containing personal

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2015.7.1214>

names and place names are available regarding this region. Since the field of the research is very wide and each name has its own individual history, only general correlations and traditions were searched for. Nevertheless, the examples mentioned in the article illustrate the opportunities that the projection of ancient sources on the modern map provides.

The main sources used in this research were various documents of revision and inventories from the 16th–18th centuries, partly digitized by the National Historical Archives metrics and materials of revision dated to 1772, as well as some other 16th–18th century documents, containing place names and surnames, as well as maps of various periods. To identify place names on modern maps the Database of Geographical Names <http://vietvardi.lgia.gov.lv/> and Map Browser <http://kartes.lgia.gov.lv/karte/> maintained by the Latvian Geospatial Information Agency (LGIA) have been used.

Maps along with the cartographic method of place names research can be used in several ways: 1) studying maps of different periods; 2) comparing ancient “pre-map” period non-cartographic sources of place names with modern maps; 3) using data search selection and mapping options available in Latvian Geographical Names database and Map Browser. Cartographic method helps to orientate in documents of revisions from the “pre-maps” period, provides new information in terms of the borders of administrative units, changes of place names, sometimes it allows even tracing the origins of place names. Taking into account a certain relation existing between surnames and place names, as well as data on the native population and the new settlers noted in the 18th century inventories cartographic method allows to investigate the migration of population and transmigration of place names as well.

A significant number of the current village names were most probably formed in the 18th century, mainly from surnames. However, the process of formation of surnames in Latgale began already at least towards the end of the 16th century and happened in a similar way as in Lithuania and Poland, since Latgale has been connected to both of them for centuries. Surnames gradually stabilized due to the introduction of metric books and frequent revisions from the 17th and the 18th century. Anything definite regarding the origin of the names can be said only in very rare cases. Frequent revisions in the 18th century as well as the development of cartography and preparation of large-scale maps, especially since the revision 1772 and the cadastre 1784 promoted the stabilization of village names. In some ways village names have also been formed according to the norms and tradition of a particular epoch.

Using the of Latvian Database of Geographical Names and Map Browser, it is possible to select the required information and study various nuances of prevalence of place names as well as traditions of their formation, etc. The mapping of surnames included in the 16th–18th century documents would greatly expand the place names and surnames research opportunities.

Key words: cartographic method, village names of Latgale, formation of surnames in Latgale, relationship between the place names and surnames, Southeastern Latgale.

Ievads

Vairums mūsdienu Latgales sādžu nosaukumu vēsturiskos avotos ir izsekojami vismaz līdz 18. gs. vidum, bet uzvārdi, no kuriem liela daļa ir sastopami arī šodien, masveidā atrodami 18. gs. un pat senākos dokumentos. Acīmredzamā līdzība starp sādžu nosaukumiem un uzvārdiem (piem., *Andžāni – Andžāns, Nartiši – Nartišs, Neikšāni – Neikšāns*), īpaši 18. gs. avotos, nepārprotami liecina par to savstarpējo saistību un rada jautājumus par izcelsmi. Cik seni ir Latgales sādžu nosaukumi? Kad un kā radušies uzvārdi Latgalē? Par ko liecina sādžu nosaukumu un uzvārdu līdzība? Kāpēc daļai uzvārdu ir atbilstes sādžu nosaukumos, bet citiem nav (un otrādi)?

Neraugoties uz lielo skaitu, daudzi sādžu nosaukumi un uzvārdi ir unikāli, un nereti pēc nosaukuma vien jau var pateikt, no kuras puses tas nāk (piem., *Makašāni, Barinauci, Postalūjāni*), vai pēc uzvārda vien – nojaust, kur meklējamas kāda cilvēka „saknes”. Daudzi uzvārdi (un atbilstošie sādžu nosaukumi) ir specifiski raksturīgi kādam noteiktam reģionam, pagastam vai pat sādžai (piemēram, *Eižvertiņš, Suveizda, Prikņa, Muktupuovuls*), daudzi citi „lokalizējušies” vairākos savstarpēji nesaistītos reģionos (piemēram, *Dzalbi, Pīzāni, Vonogi*). Kaut nav gluži tā, ka visiem sādžas iedzīvotājiem reiz būtu bijuši vienādi uzvārdi, un nepavisam nav tā, ka Latgalē zemniekiem uzvārdi tikuši doti pēc sādžas nosaukuma, tomēr arī uzvārdi Latgalē zināmā mērā ir ģeogrāfiska realitāte. Tos, tāpat kā vietvārdus, var pētīt ar kartogrāfiskām metodēm.

Darba mērķis, metode un izmantotie avoti

Darba mērķis ir parādīt karšu izmantošanas iespējas vietvārdu un uzvārdu izcelsmes¹ pētījumos Latgalē. Tas ir mēģinājums ar karšu palīdzību paraudzīties, kā mūsdienu sādžu nosaukumi veidojušies gadsimtu gaitā un kāda ir to saistība ar uzvārdiem.

Šim nolūkam tika izmantoti pēc iespējas senāki avoti ar Latgales vietu un cilvēku vārdiem, mēģinot tos projicēt mūsdienu kartē un meklējot kopsakarības. Pētījumam izvēlēta DA Latgale, jo par to ir salīdzinoši daudz 16.–18. gs. dokumentu, kuros minēti vietvārdi un personvārdi. Turklāt autorei šī teritorija ir labāk pazīstama, līdz ar to vietas un nosaukumus identificēt ir vieglāk. Tā kā pētījuma lauks ir ļoti plašs, un katram nosaukumam ir vēl arī sava vēsture, meklētas vienīgi vispārējas likumsakarības, tradīcijas. Darbā minētie piemēri ilustrē iespējas, kādas sniedz seno avotu projicēšana mūsdienu kartē.

Galvenie izmantotie avoti ir 16.–18. gs. dažādu revīziju un inventarizāciju dokumenti, ko publicējuši: Dmitrijs Dovgjallo (Довгялло 1898, 1903), Jans Jakubovskis un Jozefs Kordzikovskis (Jakubowski, Kordzikowski 1915), Boļeslavs Brežgo (1927, 1943, 1944), Staņislavs Litaks (Litak 1998), Mihaels Zenkovičs (Zienkowicz 1744), daļēji Valsts vēstures arhīva digitalizētās metriku grāmatas

¹ Ar izcelsmi šeit domāta nevis etimoloģija, bet vietvārda kā fakta rašanās.

un 1772. gada dvēseļu revīzijas materiāli, kā arī daži citi vietvārdus un uzvārdus ietveroši 16.–18. gs. dokumenti. Nosaukumu atpazīšanai mūsdienu kartē izmantots Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras (LĢIA) Karšu pārlūks <http://kartes.lgia.gov.lv/karte/> un Vietvārdu datubāze <http://vietvardi.lgia.gov.lv/> (pilnā versija).

Kartogrāfiskā metode vietvārdu un uzvārdu izcelsmes pētījumos

Kartes un kartogrāfisko metodi vietvārdu pētniecībā var izmantot vairākos veidos: 1) skatot dažādu laikmetu kartes, 2) salīdzinot senos „pirmskaršu” perioda nekartogrāfiskos vietvārdu avotus ar mūsdienu kartēm, 3) izmantojot Latvijas Vietvārdu datubāzes un Karšu pārlūka piedāvātās meklēšanas, atlases un kartēšanas iespējas.

Aplūkojot mūsdienu vietvārdus agrāko laiku kartēs un sarakstos, ātri vien var nonākt pie secinājuma, ka visu 20. gs. tie ir bijuši tādi paši (ja neņem vērā vārda pieraksta formu); tādus tos atrodam arī 19. gs. Tātad nosaukumu izcelsme meklējama senākos laikos. Taču senākās – 16. un 17. gs. – kartēs Latgales teritorijā vietvārdu nav daudz (mazā karšu mēroga dēļ): *Rēzekne (Rositten)*, *Ludza (Ludzen, Luczen)*, *Daugavpils (Duneborch, Duneburg)*, dažas upes (*Daugava, Indrica*) un ezeri (*Rāzņas ezers, Lubāns*). 18. gs. kartēs vietvārdu parādās vairāk, tomēr līdz gadsimta otrajai pusei to joprojām nav daudz.

Senākās pietiekami liela mēroga kartes, kurās skatāma liela daļa mūsdienu Latgales sādžu nosaukumu, ir 1784.–1785. gada ģenerālmērīšanas plāni (M 1:42 000, 1:84 000). Informāciju par vietvārdiem senākos laikos (detalizētu karšu trūkuma dēļ to nosacīti var saukt par „pirmskaršu” periodu) sniedz dažādu revīziju materiāli. Vispirmām kārtām tā ir 1772. gada dvēseļu revīzija Rēzeknes apriņķī², 1765., 1738. un 1712. gada visu Latgales stārstiju inventāri³, kā arī citi, sīkāki, 18. gs. un senāki dokumenti, kuros atrodami vietvārdu un personvārdu saraksti bez kartogrāfiskā materiāla. Tā kā šajos dokumentos viegli var atpazīt mūsdienu vietvārdus vai vismaz nojaust, uz kuru teritoriju tie attiecas, senos nosaukumus ir iespējams „projicēt dabā”, t. i., mēģināt tos atzīmēt kartē. Tādā veidā var ne tikai uzskatāmāk parādīt sādžu nosaukumu veidošanās procesu, bet arī atklāt kādas sakarības, ko citādi, bez kartes, nebūtu iespējams „ieraudzīt”.

Taču vispirms ir nepieciešama plašāka atkāpe par uzvārdu veidošanās pirmsākumiem Latgalē, jo līdzšinējās publikācijās par šo tēmu sastopamā informācija ir visai pretrunīga⁴. Jebkurā 16. gs. beigū–18. gs. I puses kartē var redzēt Latgales saistību ar Lietuvu un Poliju, tāpēc likumsakarīgi ir domāt, ka uzvārdi Latgalē ir veidojušies tāpat kā tur.

² LVVA, 1881. f., 1. apr., 8. l., <http://www.lvva-raduraksti.lv>. Latvijas Valsts vēstures arhīvā 1772. gada revīzijas materiāli ir tikai par Rēzeknes apriņķi, bet domājams, ka revīzija notikusi arī citos apriņķos.

³ Publicētie dokumenti nepārklāj visu Latgales teritoriju (sal. Zeps 1984: xxxiv–xxxv), tomēr sniedz labu ieskatu vietvārdu un uzvārdu veidošanās procesā.

⁴ Īpaši populārs ir stereotips, ka zemniekiem Latgalē uzvārdi tikuši doti tikai pēc dzimtbūšanas atcelšanas, vēlāk nekā pārējā Latvijā, lai gan fakti liecina pretējo.

Mazliet par uzvārdu veidošanās pirmsākumiem Latgalē

Tā kā Latgale no 1556. līdz 1772. gadam ietilpa katoliskajā Polijā, tad, acīmredzot, arī uz Latgali attiecās Tridentas koncila (1545–1563) lēmumi un vēlākie vietējo bīskapu norādījumi par metriku grāmatu sakārtošanu⁵. Šai tēmai veltīti ļoti daudzi poļu un lietuviešu autoru pētījumi (Moskal 2005; Kotecki 2009; Sinkevičiūtē 2010; Dyjakowska 2012; Mickienē 2013 u. c.).

Nepieciešamība uzskaitīt savu draudžu piederīgos īpaši aktuāla Eiropā bija kļuvusi Reformācijas laikā 16. gs., taču tas nebija vienīgais iemesls stingrākas reģistrācijas kārtības ieviešanai. Tā piemēram, ar nolūku izskaust slepenās laulības, Tridentas koncila 24. sesijā 1563. gada 11. novembrī tika pieņemts dekrēts *Tametsi dubitandum*⁶, kas ieviesa jaunu laulības noslēgšanas kārtību, nosakot, ka laulība ir derīga un nešķirama tad, kad abi laulājamie, brīvi no laulības šķēršļiem, savas draudzes prāvesta vai viņa pilnvarotas personas priekšā, vismaz divu liecinieku klātbūtnē apliecina vēlmi stāties laulībā. Turklāt prāvestiem tika uzdots reģistrēt noslēgtās laulības īpašā grāmatā (vadoties pēc latīņu principa *quod non est in actis, non est in mundo* ‘kas nav dokumentos, tas nepastāv dzīvē’), pretējā gadījumā laulību varēja uzskatīt par nederīgu, resp., nenotikušu. Šajā pašā dekrētā tika uzdots reģistrēt arī kristības, kas perspektīvā paredzēja atvieglot radniecības noteikšanu (tas bija svarīgi ne vien laulību atļaujām, bet arī mantojuma lietām u. c.). Sākot ar Tridentas koncilu, tiek doti vispārēji norādījumi par kristāmvārdu izvēli, kas vēlāk konkretizējas ieteicamo kristāmvārdu sarakstos. Agrākos „nekristīgos” vārdus bieži vien turpināja lietot blakus kristībā saņemtajam vārdam, un ar laiku tie vai nu izzuda, vai pārveidojās par uzvārdiem (Mickienē, Bačiūnaitē-Lužinienē 2013: 31).

1614. gada Romas rituāle (*Rituale Romanum*) paredzēja vēl citus reģistrus un piedāvāja metriku formulārus⁷, kuros vajadzēja rakstīt ne vien vārdus (*nomen*), bet arī uzvārdus, resp. pavārdus, ģimenes vārdus, iesaukas (*familia, cognomen*) vai vecāku vārdus, t. i., norādīt, kādai ģimenei persona pieder. Šo lēmumu realizēšana bija vietējo bīskapu ziņā. Polijai adaptētā Romas rituāle tika publicēta 1631. gadā (t. s. *Rytuał Piotrkowski*), un tā, visdrīzāk, attiecās arī uz Latgali⁸. Jau 1611. gadā Rīgā notikusī sinode bija noteikusi, ka Livonijas katoļu baznīcā ieviešami Tridentas koncila lēmumi⁹. Sarežģītās politiskās situācijas dēļ tas notika ļoti lēnām un pakāpeniski tajā Livonijas daļā, kas palika Polijas pakļautībā. Tā kā Livonijas bīskapi galvenokārt rezidēja ārpus Livonijas, Polijā, un daži bija arī studējuši Romā,

⁵ Metriku grāmatas daudzviet Eiropā jau pastāvēja, taču tās nebija visai Baznīcai obligātas un tām nebija vienotas formas.

⁶ *Decretum de reformatione matrimonii*. Canones et decreta sacrosancti ōcumenici Concilii Tridentini. Augustae Taurinorum: Typographia Pontificia et Archiepiscopalis eq. Petrus Marietti, 1890, p. 172–179.

⁷ *Formulae scribendi in libris habendis apud Parochos*. Rituale Romanum. Romae, 1615, 228–232.

⁸ Sal. arī Klētnieks, 1939 [3]: 437–438.

⁹ Kleijntjens J. *Latvijas vēstures avoti Jezuītu ordeņa archīvos*, III sēj., II d. Rīga, 1941, 21.

Livonijai nevarēja palikt sveši tie procesi, kas notika kaimiņzemēs, un Polijas diecēzēs noteiktā kārtība attiecībā uz personu reģistriem nevarēja neattiekties arī uz Polijas Livoniju jeb Poļu Infantiju.

Jāuzsver, ka sākotnēji šajos norādījumos nebija prasības pēc uzvārdiem mūsdienu izpratnē, pastāvēja vienīgi vispārīga prasība konkretizēt personu – norādīt vecāku (īpaši tēva) vārdu, dzīves vietu u. tml. Tā par uzvārdiem laika gaitā varēja pārtapt tēvu vārdi (arī tie, kas nebija kristāmvārdu sarakstā), iesaukas, amatu nosaukumi, vietvārdi. Senākos Latgales ļaužu uzvārdus (vai to „iedīglus”) var saziņēt jau 16. gs. beigū Latgales inventāros.

Senākā no Latvijas Valsts vēstures arhīva digitalizētajām Latgales katoļu baznīcu grāmatām¹⁰ ir Kaunatas draudzes kristību reģistrs, kurā ieraksti sākas ar 1696. gada jūliju. Tajā līdzās vārdiem ir arī uzvārdi un dzīvesvietas, piemēram, *Kryftina Kukiniowa ex Kownata, Andreas Murans et Anna Skribisowa, Aleksander Rakszin et Catharina Rutkewiczowa ex Kownata, Michael Rudzels, Josephus Aifpur de loco Sulany* utt. Protams, arī vēlākajās, 18. gs., metrikās uzvārdi ir atzīmēti.

1761. gada Infantijas un Kurzemes jeb Piltenes diecēzes draudžu vizitācijas laikā prāvestiem tika prasīts uzrādīt kristību, laulību un mirušo reģistrus, un lielā daļā draudžu vismaz kristību un laulību reģistri jau bija. Vizitācijas atskaitēs redzams, ka tika prasīts pierakstīt kristāmo un laulājamo vārdus, uzvārdus un dzīvesvietas: *Libros metrices baptisatorum et copulatorum curet exacte describere, specificando nomina, cognomina baptizatorum, copulatorum, testium, originem loci...* (Litak 1998: 184 u. c.).

Baznīcu reģistri kļuva par dokumentiem, ko respektēja arī civilā vara, tātad šie paši uzvārdi tika lietoti arī „laicīgajos” dokumentos, piemēram, revīziju materiālos¹¹. Poļu laikos revīzijas biežākas kļuva 18. gs., un pamazām veidojās noteikta uzvārdu un vietvārdu lietošanas tradīcija. Lasot šos dokumentus, rodas iespaids, ka, no vienas puses, uzvārdi tika prasīti „no augšas”, bet, no otras puses, tie veidojās arī dabiski, jo kaut kā taču neskaitāmie Jāņi, Pēteri, Miķeļi utt. bija jāatšķir. Iespējams, ka rakstības nekonsekvenču dēļ parādās kristāmvārdu variācijas (piemēram, Asūnes pagastā: *Jan, Joń, Jonik, Janko, Iwan; Piter, Peter, Piotr; Mikiel, Michal, Mikul, Myk; Anton, Antoni, Ontusz* u. tml.), arī uzvārdi norādīti gandrīz visiem. Krievu laiki sākās ar 1772. gada dvēseļu revīziju¹², un tajā jau skaidri redzams, ka uzvārdi attiecināti uz visu ģimeni, tātad tiek mantoti (lai gan sievietēm rakstīti vēl pirmslaulību uzvārdi).

1834. gada metriku grāmatu ievados lasāmi Mogiļovas Romas katoļu Baznīcas konsistorijas norādījumi par jauno „drukāto” metriku veidlapu aizpildīšanu. Tajos skaidri tiek prasīts rakstīt vārdus un ‘dzimtu nosaukumus’, resp., uzvārdus (*imion i*

¹⁰ V. Klētnieks (1939 [3]: 437) min arī citas, vēl senākas, metriku grāmatas (Krāslavai no 1667., Daugavpilij no 1689., Indricai no 1696. gada), taču tās atrodas citos arhīvos un nav viegli pieejamas. Biežo karu dēļ 17. gs. daudzas metrikas var būt arī gājušas bojā.

¹¹ Piemēram, Asūnes voistīvē vien 1765. gada inventārā minētas 299 personas ar 149 dažādiem uzvārdiem.

¹² Tas ir laiks, kad notika pirmā Polijas dalīšana, Latgale nonāca Krievijas sastāvā, un tika veikta detalizēta iedzīvotāju uzskaitē.

nazwisk familijnych). Turklāt šie norādījumi ir tikai atgādinājums, jo arī pirms tam metrikas tika aizpildītas tādā pašā veidā, uzrādot arī uzvārdus vai citus ar dzimtu saistāmus papildu apzīmējumus.

Tātad var teikt, ka uzvārdu veidošanās Latgalē ilga vairākus gadsimtus – no 16. gs. beigām līdz 19. gs. sākumam. Nav pamanāma kāda īpaša „uzvārdu došana” kādā vēstures posmā, tomēr Baznīcas dokumentāciju var uzskatīt par sava veida uzvārdu ieviešanu¹³, pakāpenisku nostiprināšanu un zināmu standartizāciju, ko veicināja šo pašu uzvārdu lietošana arī laicīgajos dokumentos.

Uzvārdi un vietvārdi pēc 16.–18. gs. inventāru „projekcijas” mūsdienu kartē

Kā jau minēts, 18. gs. revīziju dokumentus itin viegli var saistīt ar mūsdienu karti, jo vietvārdu un personu uzskaitījums pārsvarā veikts noteiktā ģeogrāfiskā secībā, līdz ar to var vērot nosaukumu izmaiņas laika gaitā. Sakārtojot šos vietvārdus un personvārdus vienotā tabulā (sk. Kovaļevska 2015: 52–65) un „projicējot” tos kartē (piemēram, 1. attēls), var atklāt saistošas detaļas sādžu nosaukumu veidošanās procesā, kā arī vismaz aptuveni noteikt, uz kurām vietām attiecināmi aizmirstie vietvārdi.

1. attēls. Asūnes pagasta Ļutauci un Kurļinova 1785. gada kartē (a) un 17.–18. gs. dokumentu “projekcija” mūsdienu kartē (b)

Figure 1: Villages Ļutauci and Kurļinova (Asūne parish) on the map drawn in 1785 (a) and the “projection” of the 17th-18th century documents data on the contemporary map (b).

Apkopojot šo informāciju, jau diezgan labi var nojaust dažu vietvārdu/ uzvārdu izcelsmi. Tā Asūnes pagasta *Melķeri* visdrīzāk ir atvasināti no personvārda *Melhiors*, nevis no lejasvācu *melker* ‘slaucējs’, kā to piedāvā skaidrot Leonards Latkovskis (Latkovskis 1971: 29). Nedaudzajos 16. un 17. gs. avotos šis nosaukums nav atrodams, toties 1712. gada revīzijā pēc vairākām personām ar uzvārdu *Plesņa* un ¹³ Jāatzīmē arī, ka nav pamanāma robeža starp „muižnieku” un „zemnieku” uzvārdiem.

kāda *Hindrich Muzyznik* minēts *Jan Muzyznik*, kas apstrādā platības *po Melchieru Muzyzniku*. 1738. gada revīzijā ģeogrāfiski šajā pašā vietā minēts nosaukums *Melkieryszki* un vairākas personas, starp kurām ir *Melkier, podwoyski na usłudze*, bet uzvārda *Muzyznik* vairs nav. Uzmanību saista arī tas, ka šajā pašā revīzijā *Veteriškos* (tag. *Veteraucos*) pierakstīts *Melkier Kalwisz*, līdzās citiem pieciem cilvēkiem ar tādu pašu uzvārdu: *Andrzej Kalwisz, Daniel Kalwisz, Józef Kalwisz, Piotr Kalwisz, Jakub Kalwisz*. Šajā kontekstā *Melkier* izskatās pēc vārda, bet uzvārds ir *Kalwisz*. Nosaukums *Melkeriški* atkārtojas arī 1761. gada Asūnes draudzes vizitācijas protokolā, baznīcas zemju robežu aprakstā, kur *między gruntami melkieryszkimi* 'starp Melkerišku tīrumiem' norādīta robežzīme.

1765. gada sarakstā atkal parādās saistība ar kristāmvārdu *Melhior*s – gan sādžas nosaukumā *Malcheryszki*, gan uzvārdos: *Piter Melcher, Antoni i Wasil Melcherowie*. 1772. gada dvēseļu revīzijā šajā sādžā (Мелкеришка) atrodam visus nupat minētos *Melkerus*: uzskaitīta *Pētera Melkera* (хозяинъ Петръ Мелкеръ) 13 cilvēku lielā saime ar 6 bērniem, vedeklu un strādniekiem; vēl lielākā *Antona Melkera* (хозяинъ Антонъ Мелкеръ) saime ar sievu, 4 bērniem, audžumeitu, iebūviešiem, strādniekiem un viņu bērniem. Trešais *Melkers* (хозяинъ Василех Мелкеръ, вдовъ) ir atraitnis ar 4 bērniem, vedeklām, mazbērniem un strādnieku. *Melkeriškos*¹⁴ uzskaitītas vēl piecas citas lielas ģimenes: *Даукштъ, Плесне, Гразуль, Геиба*. Savi uzvārdi ir arī iebūviešiem; sievietēm uzrādīti viņu pirmslaulību uzvārdi.

Līdzīgi var izsekot arī citu nosaukumu veidošanās procesam. Piemēram, *Perviļova* savu nosaukumu mantojusi no kāda *Ferwera*: 1712. gadā atzīmētas tukšās platības *po Krzysztofu Ferweru*, 1738. gadā minētā teritorija nosaukta piederības formā – *Ferwerowa*, 1765. gadā jau *Perweliszki*, kas varētu liecināt, ka nosaukums jau ir iegājies tautā. Bet paša uzvārda vairs nav ne šajos, ne vēlākos reģistros (diemžēl arī agrākos dokumentos to nav izdevies atrast). Ciems *Apaļi* vēl 18. gs. vidū dēvēts par *Andiņovu* (pēc uzvārda *Andiņš*), taču starp vairākiem citiem uzvārdiem ciemā minēts arī *Apaļs* jeb *Apeļs*. 1785. gada kartē jau atzīmēts sādžas nosaukums *Апелева*. Līdzīgu sādžu nosaukumu veidošanās procesu var novērot arī citur.

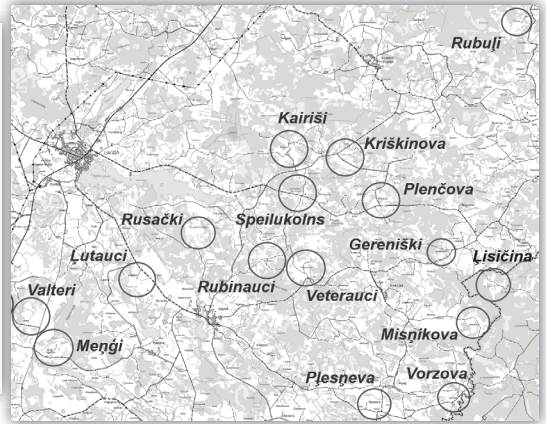
Tā kā 18. gs. sākuma inventāros vietvārdu ir maz, rodas iespaids, ka tie vēl nebija nostabilizējušies vai arī ierēdņus tie neinteresēja. Tomēr nekādā ziņā nevar apgalvot, ka 1712. gada dokumentos minēti kādi pirmie attiecīgo uzvārdu īpašnieki, no kuriem radušies sādžu nosaukumi. Kā liecina 1654. gada *Piscovaja kniga* (Brežgo 1927), pēc tādiem pašiem uzvārdiem, kādus redzam 18. gs. dokumentos, vietu nosaukumi veidoti jau 17. gs. vidū¹⁵. Šis dokuments ir krievu valodā, tapis kara laika apstākļos, tā sastādītāji, visticamāk, vadījušies pēc savām vietu nosaukumu veidošanas shēmām – uzvārdam pievienojot izskaņu –*ovo, ina, -ščina* (sk. 2. attēlu). Neatpazīstams ir vienīgi nosaukums *Воцколеньщина* – visdrīzāk tas attiecas uz Asūnes pagasta R

¹⁴ Vēlākos avotos sādžas nosaukums ir rakstīts arī: *Мелкаришка, Мелкерева*, tautā saukta arī par *Melkeraciem*, tomēr 20. gs. nostiprinājies uzvārdam identisks nosaukums – *Meļkeri, Melkeri* (latgaliski – *Meļkeri*).

¹⁵ 17. gs. vidus uzvārdus var redzēt arī 1646. gada Ludzas stārstijas inventārā (Brežgo 1944: 11–25).

daļu, varbūt *Aišpūriem* un *Paukštovu*, kur 18. gs. fiksēts uzvārds *Ļahs*, *Ļāks*, vai arī *Plotkiem*, *Valteriem* (uzvārds *Valters*).

ОСУНСКАЯ ВОЛОСТЬ
Резицкого державца Тынавзы подданные.
Дрв. Воцколеньщина во дворѣ десятникъ Вольторко
Стучъ во дворѣ Лякъ Мортишко.
Дрв. Геренина во дворѣ Федька Геренинъ во дворѣ
бобыль Скверьянко.
Дрв. Ворзнина во дворѣ Петрушка Ворза во дворѣ
Обрамко Еникъ Ворза.
Дрв. Плеснино во дворѣ Янко Плесня.
Дрв. Русаково во дворѣ Савка Русаковъ.
Дрв. Ветрешово во дворѣ Андриюшка Ветрешовъ.
Дрв. Менъгино во дворѣ Янко Менъгинъ.
Дрв. Лютово во дворѣ Куземка Лютой.
Дрв. Аспулево во дворѣ Мартишко Оспуль.
Дрв. Рубаново во дворѣ Мартишко Рубанъ.
Дрв. Спилово во дворѣ Ондрушка Спिला.
Дрв. Карино во дворѣ Васка Каря.
Дрв. Мыкрышево во дворѣ Микулайко Крышко.
Дрв. Пленцы во дворѣ Ивашко Пленъ.
Дрв. Мисниково во дворѣ Гаспаръ Мисникъ.
Дрв. Рублево во дворѣ Матюшко Рублевской.

2. attēls. *Asūnes pagasta 1654. gada apdzīvoto vietu saraksts (Brežgo 1927: 109) un atbilstošie sādžu nosaukumi mūsdienu kartē*

Figure 2: *Asūne parish village names olisko the document of 1654 (Brežgo 1927: 109) and the corresponding village names on the contemporary map*

Vēlākajos poļu dokumentos ir lielāka izskaņu dažādība un saglabātas arī vietējās vietvārdu veidošanas tradīcijas (ar *-iški* vai *-kolns* u. tml.), taču sādžu nosaukumus veidojošie uzvārdi ir tie paši: *Vorza*, *Plesņa*, *Rusaks*, *Veteris*, *Meņģis*, *Ļuta*, *Rubins*, *Spila* u. c.

Blakus esošajā Pustiņas pagastā 1654. gada sarakstā minētas 12 personas. B. Brežgo tajā saskatījis 12 mājas vienā ciemā (Brežgo 1927: 103), savukārt valodnieks Valdis Juris Zeps nav identificējis nevienu no sarakstā uzskaitītajiem uzvārdiem un apšaubā, vai 1654. gada dokumentā minētais Pustiņas pagasts attiecas uz mūsdienu Robežniekiem (Zeps 1972: 127). Tomēr, spriežot pēc piezīmes virsrakstā (подъ деревнями во дворехъ), tas savā ziņā varētu būt pat apdzīvoto vietu saraksts (sk. 3. attēlu).

ПУСТЫНСКАЯ ВОЛОСТЬ
Гетмана Подханцерева подданные подъ деревнями во дворехъ.
Во дворѣ Павелко Микулаевъ во дворѣ Исачко Зуловъ во дворѣ
Максимко Дубра во дворѣ Яшка Мосъевъ во дворѣ Яшка
Станьковъ во дворѣ Гришка Шарипа во дворѣ Исачко Есулковъ во дворѣ
Ивашко Козьминъ во дворѣ Микулайко Яковлевъ во дворѣ
Федька Варзевъ во дворѣ Андриюшка Лагишовъ во дворѣ Пунцо Ивановъ.

3. attēls. *1654. gadā minētās personas Pustiņas pagasta sādžās (Brežgo 1927: 109)*

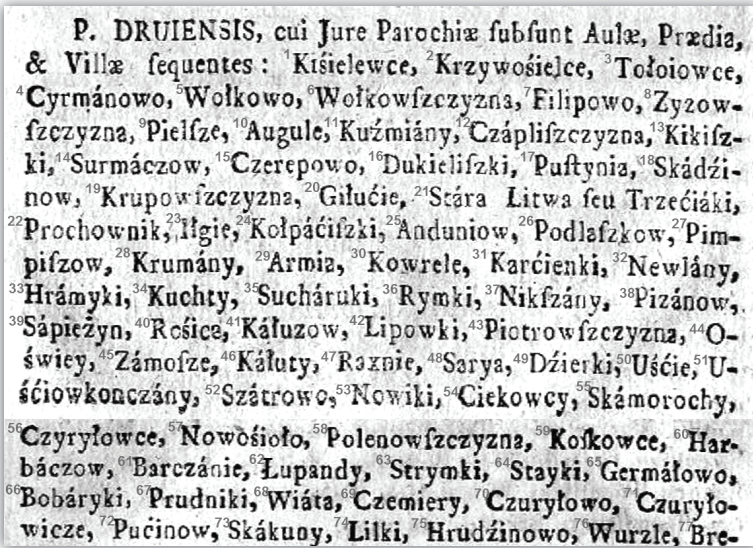
Figure 3: *Persons mentioned as inhabitants of Pustiņa parish villages in 1654 (Brežgo 1927: 109)*

Aplūkojot mūsdienu karti un kādu uzvārdu avotu (piemēram, telefonu grāmatu), viegli rodas asociācijas ar tagadējo Robežnieku pagastu: *Исачко Зуловъ* – 5 km DA no Robežniekiem ir sādža *Zulova*, pagastā pazīstams ir arī uzvārds *Isaks*; *Есулковъ* –

vēl 20. gs. sākuma kartēs atrodama sādža *Jasjuļki* (tagad ietilpst Robežniekos); *Мукулаевъ* – uz DR no Robežniekiem ir sādža *Mihalova*; *Дубра* – 4 km DRR no Robežniekiem bija sādža *Dubriški*, ir arī uzvārds *Dubra*; *Варзевъ* – apmēram 10 km no Robežniekiem gan uz ZR, gan ZAA ir sādžas ar nosaukumu *Vorzova*; *Лагушувъ* – pagastā ir uzvārds *Klagišs*¹⁶, kaimiņos Skaistas pagastā ir sādža *Klagači* jeb *Glagači*; *Пунцо* – uzvārds *Punculis*, apkārtējos pagastos ir vairākas sādžas ar nosaukumu *Puncuļi*; *Мосеевъ* – viens no *Mateikas ezera* nosaukuma variantiem ir *Moseikas ezers*. Arī *Шарипа*, *Станьковъ*, *Яковлевъ* – atbilst mūsdienu uzvārdiem šai pusē: *Šaripa*, *Stankevičs*, *Jakovelis* (sādža *Jākaveļi* ir Aulejas pagastā).

Ģeogrāfiska rakstura informācija „pirmskaršu” perioda vietvārdu avotos

1744. gada Viļņas bīskapu sinodes dokumentu krājumā ievietots Viļņas diecēzes draudžu apdzīvoto vietu saraksts, kurā ir informācija arī par Drujas draudzi (Zienkowicz 1744: 84–85), kas ietilpa Braslavas dekanātā, savukārt Drujas draudzei piederēja arī tag. Piedrujas, Indras un Robežnieku pagasts. Pirmajā acu uzmetienā saraksts izskatās pēc nepilnīga un diezgan haotiska vietvārdu uzskaitījuma, piemēram, Piedrujas pagasta sādžas var atrast gan saraksta sākumā, gan vidū. Nav skaidrs, kāpēc minētas tieši šīs apdzīvotās vietas, lai gan 1749. gada Pustiņas muižas inventārā (Brežgo 1943: 24–40) ir arī citas. Varētu domāt, ka 18. gs. vidū Drujas draudzē apdzīvoto vietu bija maz, vai arī visas netika uzskaitītas (sk. 4. attēlu).

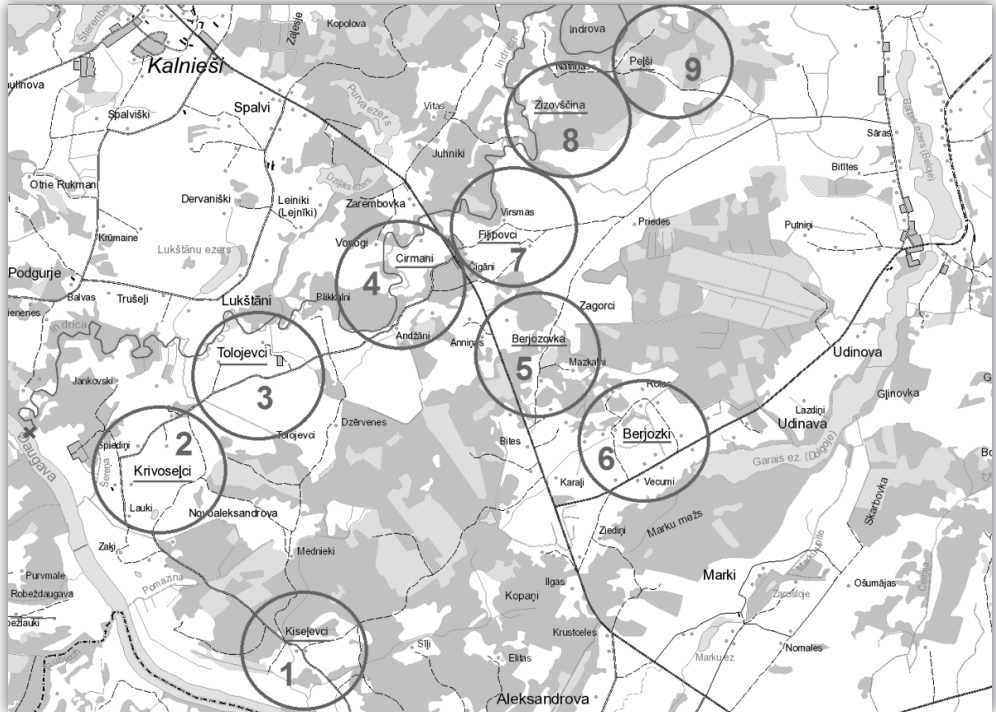

4. attēls. *Drujas draudzes apdzīvoto vietu saraksts 1744. gada Viļņas bīskapu sinodes dokumentu krājumā (Zienkowicz 1744: 84–85). Vietvārdu numerācija (cipars pirms nosaukuma) atbilst cipariem kartē 5. un 6. attēlā.*

Figure 4: *Druja parish settlement names olisko document of the Vilnius Synod of Bishops in 1744 (Zienkowicz 1744: 84-85). The numbers used in the list correspond to the numbers on the map (Figures 5 and 6).*

¹⁶ 1749. gada Pustiņas muižas inventārā rakstīts kā *Klagaysz* (Brežgo 1943: 37).

Tomēr, sākot atzīmēt šos nosaukumus mūsdienu kartē, atklājas pārsteidzoša aina – vietvārdi ļoti precīzi virknējas gar toreizējās Drujas draudzes robežu, ar nelielām atkāpēm „iekšzemē” (sk. 5. attēlu): 1) *Kišielewce* (tag. *Kiseļevci*), 2) *Krzywośielce* (*Krivoselci*), 3) *Toloiowce* (*Tolojevci*), 4) *Cyrmánowo* (*Cirmani*), 5) *Wółkowo* (tag. *Berjozovka*, agrāk *Volkova*), 6) *Wółkowszczyzna* (tag. *Berjozki*), 7) *Filopowo* (*Filipova*), 8) *Zyzowszczyzna* (*Zizovščina*), 9) *Pielsze* (*Peļši*).

5. attēls. *Drujas draudzes 1744. gada apdzīvoto vietu saraksta „projekcija” mūsdienu kartē (fragments)*

Figure 5. *“Projection” of the Druja parish settlement names list 1744 on the contemporary map (fragment)*

Tātad īstenībā šis saraksts satur svarīgu ģeogrāfisku informāciju un faktiski apraksta Drujas draudzes robežas, nevis ietver visas draudzes apdzīvotās vietas (sk. 6. attēlu). To apstiprina pie citu draudžu sarakstiem šajā pašā dokumentā bieži sastopamās latīniskās piezīmes *in circumferentia* ‘pa perimetru’ – tātad arī citas draudzes aprakstītas *pa perimetru*, resp., gar robežu.

6. attēls. *Druja draudzes 1744. gada apdzīvoto vietu saraksta „projekcija” mūsdienu kartē. Ar cipariem kartē atzīmētas apdzīvotās vietas tādā secībā, kādā tās minētas sarakstā. Ar gaišajiem aplīšiem atzīmētās vietas nav precīzi identificētas mūsdienu kartē; sādžas Nr. 64.–105. atrodas Daugavas kreisajā krastā Baltkrievijas teritorijā (visas nav atzīmētas), arī tās izvietotas „pa perimetru”. Salīdzinājumam sk. LĢIA Karšu pārlūku.*
 Figure 6: “Projection” of the Druja parish settlement names list 1744 on the contemporary map. Place names are numbered in the same order as they appear on the list. The location of place names marked with clear circles are not precisely identified on the contemporary map. The villages nr. 64–105 are located on the left bank of the Daugava in Belarus (not all are marked), they are also located “around the perimeter”. Cf. Map Browser.

Tas nozīmē, ka apdzīvoto vietu skaits un nosaukumi šajā teritorijā 18. gs. vidū principā daudz neatšķiras no mūsdienu situācijas. Pateicoties tam, ka sarakstā minētos nosaukumus var viegli salīdzināt ar mūsdienu vietvārdiem, dažu labu toponīmu var precizēt, var drošāk spriest par to izmaiņām. Iezīmējas noteiktas vietvārdu veidošanas tradīcijas. Piemēram, Robežnieku pagasta *Gelutjova* 1744. gadā rakstīta kā *Gilućie*, 1749. gada inventārā (Brežgo 1943: 31, 41) minēts uzvārds *Giluć*, *Giluć*. Vietvārdi reģistrēti gan ar, gan bez izskaņām, vārddarināšanā izmantotie formanti ir raību raibie (-āni, -iņa, iški, -ova, -ovci, -ščizna), nereti sastopamas „dubultizskaņas”: -in- + ov (*Skádźinow*), -iš- + -ov (*Pimpiszow*). Kaut vietu nosaukumos vēl visai skaidri saskatāma piederības forma, kopumā var teikt, ka šajā teritorijā vietu nosaukumi jau principā ir noformējušies.

Šai ziņā saistoši liekas salīdzināt ierakstus ap to pašu laiku (1749) tapušajā Pustiņas un Mazindricas muižas inventārā (Brežgo 1943: 24–44). Ja Pustiņas muižas inventārs ir ļoti izvērstis, ar vārdiem, uzvārdiem un apdzīvoto vietu nosaukumiem, tad Mazindricas pusē pārsvarā minēti tikai vārdi un uzvārdi, un saistīt tos ar tagadējiem vietvārdiem nav tik viegli kā kaimiņu teritorijā (sk. 7. attēlu). Tam var būt dažādi iemesli, bet iespējams arī, ka te parādās atšķirības starp ilgstoši administratīvi šķirtām teritorijām – Poļu Inflantijā Indricas¹⁷ labajā krastā apdzīvotās vietas līdz tam tik sīki nav uzskaitītas, bet Viļņas diecēzei piederošajā Drujas draudzē šī nav pirmā inventarizācija.

7. attēls. 1749. gada Pustiņas un Mazindricas muižas inventāra datu „projekcija” mūsdienu kartē (sal. ar karti LĢIA Karšu pārliūkā)

Figure 7: “Projection” of the Pustiņa and Mazindrica olisko 1749 revision data on the contemporary map (Cf. Map Browser)

Atzīmējot kartē Pustiņas muižas apdzīvotās vietas, var secināt, ka arī tās zināmā mērā ir sablīvējušās pa perimetru. Iespējams, ka robežām ticis pievērsts vairāk uzmanības.

Abos minētajos dokumentos skaidri nojaušama lietuviešu klātbūtne vai vismaz ietekme šajā teritorijā: 1744. gadā minēta *Stara Litwa* jeb *Trzećiaki* (tag. *Trestiniški*), 1749. gadā – *obrąb Litwinskiach*, kur dzīvo *Michał Litwiński*; *obrąb Daugerta Kuchty*, uzvārds ar lietuvisku izskaņu *Matulunas*, vietas nosaukums *Możowajki*, kas vēlāk jau *Mużovatki* u. c. Tās ir Lietuvas lielkņazistes laiku „pēdas”, kas pamanāmas arī kaimiņu – Asūnes pagastā.

¹⁷ *Indrica* savulaik bija arī Livonijas un Lietuvas lielkņazistes robežupe.

Liecības par iedzīvotāju migrāciju un vietvārdu „pārceļošanu”

17.–18. gadsimtā

Pēc senajos dokumentos minētajiem personvārdiem un vietvārdiem nereti var izsekot iedzīvotāju migrācijas ceļiem un pamanīt vietvārdu pārceļošanu vai vismaz pārceļotāju ietekmi uz vietu nosaukumiem.

Salīdzinoši daudz personvārdu un ģeogrāfiska rakstura informācijas ir īsajos latviski pierakstītajos 1688. un 1692. gada zvērestu tekstos (Волтеръ 1907: 171–175): par *Grebseldas* muižas robežām un zirga zādzību no Sejas kunga un aizvešanu uz *Du(k)stugala* muižu. 1688. gada dokumentā minēti: *Andris Zydin, Andza Pundur, Gryza Pundur, Ane Puncul, Andreyz Dawguls, muiža wæta Grebselda, kungs Seia, kungs Sudurski, Lukstu cels, Skuias uppe, Dubia waca*. 1692. gada dokumentā: *Jakub Panculis, Andrieus Kuk, Pawils Barysis, Iwan Spalnis, Krystops Zydynis, Mortins Durskunis, Anszkinis Punculis, Juris Baltinis* (..) *iz tos muižes Dusztugala, motia Ania Baltinienia, kungs Seia, kungs Szadurskis*. Vienīgā mūsdienās atpazīstamā norāde uz notikumu vietu ir *Dukstigala* pieminējums 1692. gada zvērestā. Uz to, ka abi teksti ģeogrāfiski varētu būt saistīti, norāda abos minētie kungi: *Seja (Seia)* un *Šadurskis (Sudurski, Szadurski)*, kā arī zemnieku uzvārdi: *Punculis* un *Zydynis*. Pārējie uzvārdi un vietu nosaukumi atšķiras.

Aplūkojot Rāznas ezera *Dukstigala (Diužgola)* līča apkārtni mūsdienā kartē, viegli var pamanīt abos dokumentos minētajiem zemnieku uzvārdiem atbilstošus sādžu nosaukumus: *Zīdi, Puncuļi, Lielie un Mazie Bareisi, Pirmie un Otrie Baltiņi*, mazliet tālāk – arī *Punduri*. Par *Skujas* upi kādreiz varēja saukt *Rēzeknes* upi, bet *Grebseldas* muižas vietā, iespējams, vēlāk radusies *Rezenmuiža* (jeb *Rozeļmuiža*, tag. Stoļerovas pag.), uz ko savukārt norāda kāds cits, vēlāks, dokuments. Tā ir Ludzas apriņķa 1765. gada inventāru (Довгялло 1903: 392) piezīme par Ludzas stārastijā dzīvojošiem zemniekiem – *Dauguļiem (Daugulow)*, *Žurilām (Žuryłow)*, *Žīdiņiem (Żydyniow)*, *Puncuļiem (Punculow)* un *Pundurkiem (Pundurow)*, kas piederot *Rēzeknes* apriņķa *Dukstigala* muižai un *Rezenmuižai (do dobr Duksztygały y Rezenmuyży)*. Mūsdienā kartēs šiem uzvārdiem līdzīgu vietvārdu komplektu var atrast *Nirzas* pagastā, kur *Nirzas* ezera tuvumā ir *Dauguļi, Lielie un Mazie Žureili, Puncuļi*. Tā varētu būt tikai sagādīšanās, jo pārējo nosaukumu tuvākajā apkārtnē nav, taču uzmanību saista vēl citi *Nirzas* apkārtnes vietvārdi – *Barisi, Diukši*, kuriem līdzīgi ir arī *Dukstigala (Diužgola)* pusē – *Lielie un Mazie Bareisi, Baltais un Melnais Diužgols*. Iespējams, tieši tur apmetušies no *Diužgola* un *Rezenmuižas* izceļojušie zemnieki. Taču par laiku, kad tas noticis, ir grūti spriest, jo daži no šiem uzvārdiem, piemēram, *Dawgulis* un *Puncul*, ir minēti jau 1646. gada Ludzas stārastijas *Nirzas* pagasta inventārā (Brežgo 1944: 11–25).

Dažos 1765. gada inventāros lasāmas īpašas atzīmes par iedzīvotāju pārvietošanos. Tā *Grāveru*¹⁸ un *Vecpils*¹⁹ pagasta inventārā pie daudziem uzvārdiem ir norādīts, no kurienes cilvēks ienācis. Pārceļošanas laiks gan nav minēts, un arī pārceļotāju

¹⁸ Ietver tag. Grāveru un Šķeltovas pagastus.

¹⁹ Ietver galvenokārt tag. Naujenes un Biķernieku pagastus.

skaitu pēc šiem sarakstiem nevar precīzi noteikt, tomēr kopumā viņu ir bijis daudz – piemēram, Grāveru pagastā no uzskaitītajām 192 personām vai ģimenēm apmēram 90 ir ieceļojušas (tātad gandrīz puse). Ienācēji ir galvenokārt no kaimiņu pagastiem vai muižām – Kombuļiem (15), Krāslavas (6), Teneismuižas (16), Indricas (11), Šterembergas (3), Pustiņas (7), un viņus var atpazīt ne tikai pēc pagasta norādes, bet arī raksturīgajiem uzvārdiem. Diezgan daudz ienācēju ir no Baltkrievijas (8) un tālākiem Krievijas apgabaliem, t. s. *Moskale* (21); vēl daži atzīmēti tikai kā *zachoże*, neminot, no kurienes viņi ir.

Vairumā gadījumu ienācēji apmetušies esošajās sādžās līdzās vietējiem un vietu nosaukumus nekādi nav ietekmējuši, piemēram, Kūdeņos (*obrąb Kudzinow*) blakus vietējiem – *Stanisław Kudzin*, *Stasz Kudzin* – reģistrēti ienācēji no Kombuļiem un Indricas: *Juran*, *Kumbulski*; *Plyucz*, *Kumbulski*; *Andrzej y Anczkin Melderowie*, *Indryccy*. Tomēr daži sādžu nosaukumi – *Luņi*, *Spaļbi*, *Mateļi* un *Zukuli* – izskatās „pārnesti” no agrākajām dzīvesvietām līdz ar ieceļotāju uzvārdiem:

1) ieceļotāji ar uzvārdu *Luņi* 1765. gadā Grāveru pagastā dzīvo vairākās sādžās – Raģeļos (*obrąb Ragielow*), Padskočos (*obrąb Poskocziszki*), Ramaniškos (*obrąb Danowskich*), un ir arī atsevišķa apdzīvota vieta *obrąb Łuniow*, kur apmetušies *Stanisław y Samuel Łuniowie*, *Tenismuiscy*. Viņi visi nāk no Skaistas pagasta, kur Teneismuižas tuvumā vēl 20. gs. vidū bija daudzi – *Lielie*, *Mazie*, *Vidējie* u. c. – *Luņi* (tagad apvienoti vienā ciemā);

2) arī *Zukulu*²⁰ nosaukums varētu būt pārceļojis no Skaistas pagasta, kur mūsdienās ir divi *Zukuliški*. 1765. gadā Grāveru pagasta *obrąb Żukulow* apdzīvo *Stefan Orup*, *Tenismuyski*; *Żukul*, *Tenismuyski*; *Michał Marchilewicz*; *Ciz Marchilewiczowie*, un arī tagad *Zukuliem* kaimiņos ir *Marhiļeviči* jeb *Markauski*;

3) Grāveru pagasta *Spaļbi* ir „ieceļojuši” no Kalniešu pagasta, kur vēl saglabājies šī nosaukuma agrākais variants *Spaļvi*. 1765. gadā Grāveru pagastā reģistrēts *obrąb Spalwiow*, kur dzīvo: *Jur Stata*, *Indrycki*; *Jan Andzan*, *Indrycki*; *Jan Eykszta y Spalwia*, *Szteremberscy*;

4) savukārt Grāveru pagasta *Mateļu* izcelsmes vieta meklējama daudz tuvāk – aptuveni 6 km gaisa līnijā uz DA atrodas Kombuļu pagasta *Mateļi*. 1765. gadā Grāveru pagasta *obrąb Metelow* apdzīvo: *Michał Metel*, *Kumbulski*; *Michał Krywion*, *Kumbulski*; *Marcin Metel*, *Kumbulski*; *Laudanska*, *wdowa*, *Kumbulska*; *Gaspar Biżan y Owsiannik*.

Salīdzinot 1765. gada sarakstu ar mūsdienu karti, var nojaust daža izzudušā nosaukuma kādreizējo atrašanos. Piemēram, *obrąb Grochowskich*, kur dzīvo *Iwan Awsionow*, *kowal*; *Iwan Grochowski*; *Piotr Rusak*, *Indrycki*; *Sampan*, *Kraslawski*, visticamāk, ir mūsdienu *Sampāni*, kam kaimiņos atrodas *Aksenova* un *Prusaki* (minēti 1765. gadā kā *obrąb Axionow* un *obrąb Prusakow*).

Arī Vecpils pagastā 1765. gada inventārā atzīmēti daudzi pārceļotāji. No sarakstā minētajām 362 personām vai ģimenēm 133 (gandrīz 37%) ir ieradušās vai nu no kaimiņu pagastiem – Krāslavas (15), Kombuļiem (3), vai attālākām vietām – Indricas

²⁰ Tagad Šķeltovas pagastā.

(12), Teneismuižas (2), Nauļāniem (1, ar piezīmi, ka baltkrievs), savukārt 49 personas atzīmētas kā *Bialoruski* (iespējams, no Baltkrievijas) un 51 – *moskal* (iespējams, vecticībnieki no tālākiem Krievijas apgabaliem). Dažos gadījumos arī Vecpils pagastā ienācēji ir atnesuši līdzī vai ietekmējuši jau pastāvošos sādžu nosaukumus. Tā, piemēram, *obrąb Siłozakiszi Wyrwiałow*, kurā dzīvo *Jurko Wyrwiała Kombulski* un *Wilim Wyrwiało Kombulski*, pārtapis par tagadējiem *Virvjaliem* (Kombuļu pagastā ir sādža *Virveļi*). Tagadējo *Bandališku* vietā 1765. gadā bijis *obrąb Baldynow*, tā nosaukums varētu būt atnests no Kalniešu pagasta *Baldiniškiem*, kam blakus ir *Caurumi*, kas kā uzvārds fiksēts Vecpils pagastā (*po Caurumie*).

Revīzijas gaitā droši vien nav trūcis arī nenopietnu brīžu – piemēram, *Peikstuliškos* (*obrąb Pikstuliszki*) 1765. gadā pierakstīti: *Nikan Niedwiedz* ('lācis'), *Cieriech Wouk* ('vilks'), *Harasko Łoś* ('alnis'), *Iwan Wierblud* ('kamielis'). Droši vien tās ir iesaukas, kuras vēlākos dokumentos vairs nav fiksētas. Savukārt *Osinovkā* (*obrąb Osinowa Puszcza*) ir īsts tautību raibums: *Jasko Pietraczonek*, *Bialoruski*; *Jonik Krywan*, *łotysz*; *Awsiey*, *moskal*; *Klim Kartawy*, *Bialoruski*; *Andrżey Putan*, *łotysz*; *Paweł*, *łotysz*. Nav skaidrs, kāpēc rakstvedim licies svarīgi šeit atzīmēt arī latviešus, jo citur tas nav darīts.

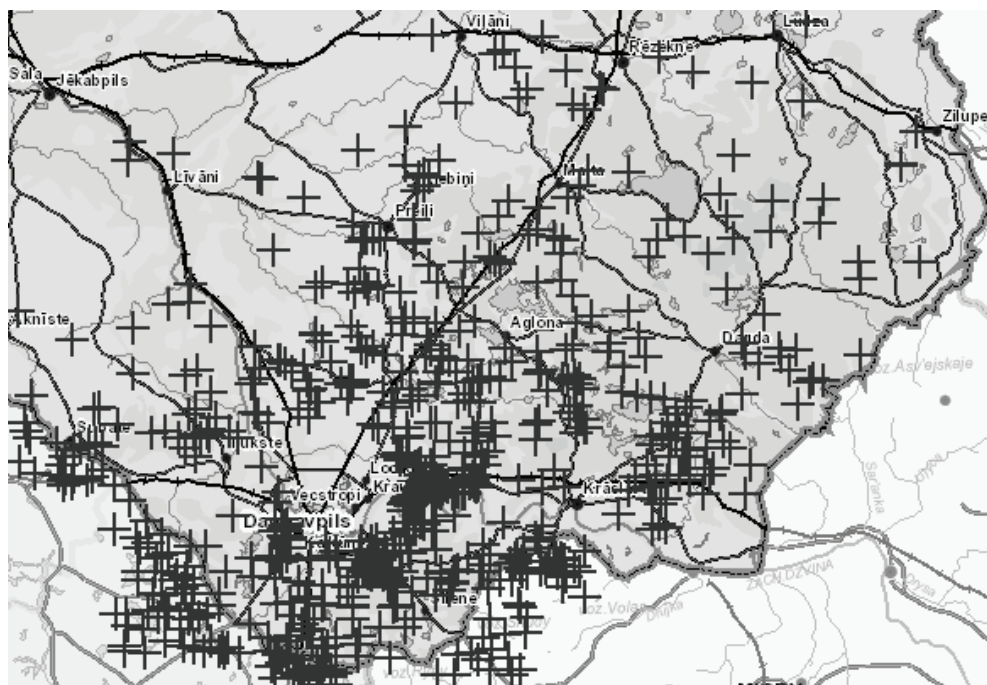
Norādes uz pārceļotājiem ir arī 1749. gada Pustiņas muižas inventārā – pie vairākiem uzvārdiem ir piezīme *nowik*, ir arī *Noviku* sādža. Savukārt 1738. gada Asūnes pagasta inventārā katrai personai ir norādīts, vai tas ir vietējais (*wieczysty*) vai ienācējs (*zachoży*). Šajā laikā Asūnes pagastā ienācēju bijis daudz, tomēr, spriežot pēc uzvārdiem, vairums no viņiem nebija tālu ceļu mērojuši – parcēlušies vai nu no tā paša pagasta, vai kaimiņiem.

Kādā 1797. gada dokumentā (Gizbert-Studnicki 1912: 187–189) publicēts Asūnes „šļahtas” saraksts, kas pārsvarā ir bezzemnieki, rentnieki (*szlachta bezrolna*). Tajā minētas 46 personas ar toreizējai Asūnei svešādiem uzvārdiem, no kuriem tikai daži ir atrodami agrākos reģistros, piemēram, kopš 1712. gada kļūst pazīstams uzvārds *Jankiewicz*; kopš 1738. gada *Bortkiewicz*, *Piotrowski*, *Raginski*, *Szyszło*, *Terwid*; kopš 1765. gada *Stankiewicz*, *Szpakowski*. Pārējie acīmredzot ir ieceļojuši vēlāk. Spriežot pēc uzvārdiem, daļa varētu būt ienākusi no kaimiņu pagastiem, piemēram: *Kruman*, *Mackiewicz* (no Robežnieku pagasta, kur ir sādža *Krumani* un uzvārds *Mackevičs*), *Rusiecki* (Bērziņu pagastā ir sādža *Rusecki*), bet daži – no attālākām vietām: *Bortkiewicz*, *Raginski* (iespējams, no Krāslavas puses, kur Ūdrīšu un Grāveru pagastā ir sādžas ar attiecīgiem nosaukumiem). Protams, uzvārdi var nebūt saistīti ar konkrētajiem vietu nosaukumiem, un reizēm, meklējot sakarības, gadās kuriozi. Tā, piemēram, tikko minētajā Asūnes „šļahtiču” sarakstā ir uzvārds *Ćwikliński*, kam atbilst Svariņu pagasta sādžas nosaukums *Cvikļi*. Pārbaudot iespējamās nosaukumu atbilstmes ārpus Latvijas, var uziet pārsteidzošu vietvārdu komplektu: Polijas ZA ir ciems *Ćwikły-Krajewo*, kas atrodas pie pilsētas ar nosaukumu *Zambrów*, bet turpat netālu – ciems *Rutki-Kossaki*. Arī Svariņu pagastā ir gan *Rutki*, gan *Zamborova*, kas 19. gs. beigu kartēs rakstīta kā *Zambrova*, bet kas tomēr ir diezgan sens šejienes nosaukums, jo jau 1712. gada revīzijā minēta vieta *po Zambaru* un 1765. gadā –

*Zambarowo*²¹.

Latvijas Vietvārdu datubāzes izmantošanas iespējas vietvārdu un uzvārdu izcelsmes pētījumos

Analizējot DA Latgales vietvārdus un uzvārdus plašākā ģeogrāfiskā un vēsturiskā kontekstā, var atklāt zināmas vietu nosaukumu veidošanās shēmas, tradīcijas, reģionālās īpatnības. Neatsveramu palīdzību šai ziņā sniedz Latvijas Vietvārdu datubāze un Karšu pārlūks. Piemēram, atlasot vietvārdus ar vienādu sakni vai vienādām izskaņām (sk. 8. attēlu), var analizēt kādu parādību izplatību.

8. attēls. *Izskaņas –iški, –iškas izplatība pēc Latvijas Vietvārdu datubāzes datiem (LĢIA, 2015)*

Figure 8: *Distribution of place names ending with –iški, –iškas according to the information of the Latvian Geographical Names database (LĢIA, 2015)*

Vietvārdu un uzvārdu izpētes iespējas krietni paplašinātu 16.–18. gs. dokumentos minēto uzvārdu kartēšana.

Secinājumi

Kartogrāfiskā metode palīdz orientēties „pirmskaršu” perioda revīziju materiālos,

²¹ 1738. gada revīzijā šai vietā ir *Andiniowa*, kur dzīvo divi brāļi *Andiņi*. *Andiņi Zamborovas* sādžā minēti arī 1765. gada revīzijā.

tāpat tā sniedz jaunu informāciju – par administratīvo vienību robežām, vietvārdu maiņu un dažkārt pat to izcelsmi. Ņemot vērā uzvārdu un vietvārdu saistību, kā arī izmantojot 18. gs. inventāros minētās ziņas par vietējiem un ienācējiem, ar kartogrāfisko metodi var pētīt arī vietvārdu pārceļošanu un pat iedzīvotāju migrāciju.

Liela daļa tagadējo sādžu nosaukumu, visticamāk, veidojusies 18. gs., galvenokārt no uzvārdiem vai citiem personvārdiem. Tomēr daudzi ir vēl senāki. Par nosaukumu izcelsmi ko konkrētu pateikt var tikai ļoti retos gadījumos. Sādžu nosaukumu stabilizēšanos 18. gs. veicināja biežās revīzijas, kā arī kartogrāfijas attīstība un liela mēroga karšu sagatavošana, īpaši sākot ar 1772. gada dvēseļu revīziju un 1784. gada ģenerālmērīšanu. Sādžu nosaukumi šajā procesā savā ziņā tikuši „standartizēti”, t. i., veidoti atbilstoši kādām sava laika normām, tradīcijām.

Uzvārdu veidošanās Latgalē ir sākusies vismaz 16. gs. beigās un norisinājusies līdzīgi kā Lietuvā un Polijā, ar kurām Latgale bijusi saistīta gadsimtiem ilgi. Uzvārdi stabilizējušies pakāpeniski, līdz ar metriku grāmatu ieviešanu un biežajām revīzijām 17.–18. gs.

Latvijas Vietvārdu datubāze un Karšu pārlūks sniedz iespēju operatīvi atlasīt nepieciešamo informāciju un pētīt dažādas niansas vietvārdu izplatībā u. tml. Ņemot vērā Latgales vietvārdu un uzvārdu ciešo saistību un to kultūrvēsturisko nozīmību, Karšu pārlūkā varētu izveidot „uzvārdu slāni”, kur rādītu onīmu izplatību telpā un laikā. Tas ievērojami paplašinātu vietvārdu un arī uzvārdu pētīšanas iespējas.

LITERATŪRA UN AVOTI

Brežgo, Boļeslavs (1927). 1654. gada „Piscovaja knīga” Latgalē. *Filologu biedrības raksti* VII. Rīga, 101–109.

Brežgo, Boļeslavs (1943). *Latgolas olisko un ģenerālmēreīšonas zem' u aproksti, 1665.–1784.* Daugavpils: VI. Lōča izdevnīceiba.

Brežgo, Boļeslavs (1944). *Latgolas vēstures materiali.* Daugavpils: VI. Lōča izdevnīceiba.

Dyjakowska, Marzena (2012). Rejestracja stanu cywilnego w Polsce przedrozbiorowej. *Metryka. Studia z zakresu prawa osobowego i rejestracji stanu cywilnego*, Nr. 1, 19–42.

Gizbert-Studnicki, Waclaw (1912). Z archiwum Dyneburskiego (vol. 3, 4 i 6 z 1797 r.): Szlachta osuńska bezrolna. *Z okolic Dźwiny: Księga zbiorowa na dochód czytelnicy polskiej w Witebsku.* Witebsk, 187–189.

Jakubowski Jan, Kordzikowski Józef (red., 1915). Rewizya Inflancka 1599 r. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym XIII. Inflanty.* Część I. Warszawa.

Klētnieks, Valdemārs (1939). Dzintu vēstures pētīšana. *Latvijas Vēstures olisko žurnāls*, 3 (11) 403–440; 4 (12) 581–614.

Kotecki, Radosław (2009). Rejestracja metrykalna wiernych w świetle potrydenckiego ustawodawstwa Kościoła katolickiego (ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa diecezji Chełmińskiej, Gnieźnieńskiej, Płockiej i Włocławskiej). *Nasza Przeszłość*, 112, 35–75.

Kovaļevska, Otilija (2015). Asūnes un Pustiņas kā Baltkrievijas pierobežas pagastu vietvārdi gadsimtu griezumā. *Latgalistikys kongresu materiali* V. Rīga: LU, 42–72.

Latkovskis, Leonards (1971). *Latgaļu uzvārdi, palames un dzymtas.* [Minchene]: Latgaļu izdevniecība.

Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras (LĢIA) Karšu pārlūks <http://kartes.lgia.gov.lv/karte/>, sk. 02.12.2015.

- Latvijas Vietvārdu datubāze*. <http://vietvardi.lgia.gov.lv/>, sk. 02.12.2015.
- Litak, Stanislaw (red., 1998). *Akta wizytacji generalnej diecezji Inflanckiej i Kurlandzkiej czyli Piltyńskiejsz z 1761 roku*. Toruń: Towarzystwo Naukowe.
- LVVA. Latgales revīziju saraksti 1772–1876: Rēzeknes apriņķa muižas un ciemi (1772). *Latvijas Valsts vēstures arhīvs*, 1881. f., 1. apr., 8. l., pieejams: <http://www.lvva-raduraksti.lv>, 02.12.2015.
- Mickienē Ilona, Bačiūnaitē-Lužinienē Lina (2013). *Onomastikos ižvalgos [Mokomoji metodinė knyga]*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Moskal, Tomasz (2005). Historia ksiąg metrykalnych kościoła katolickiego na ziemiach polskich. *Archiwariusz*, 1, 55–83.
- Sinkevičiūtē, Daiva (2010). Kokios yra mūsų pavardės? *Spectrum : Vilniaus Universiteto žurnalas*, 1(12), 10–12.
- Zeps, Valdis (1972). Kū līcņoj 1654. Goda Piscovaja kņiga par Latgolu. *Acta Latgalica*, 4. [B. V.]: Latgaļu Pētnīceibas instituts, Latgaļu izdevnīceiba, 124–127.
- Zeps, Valdis J[uris] (1984). *The Placenames of Latgola*. Madison: Baltic Studies Center.
- Zienkovicz, Michaele Joanne (red., 1744). *Synodus Dioeciesana Vilnensis ab [...] Michaele Joanne Zienkovicz, episcopo Vilnensi [...]]*. Vilnae.
- Вольтеръ, Эдуард (1907). Латышскіе отрывки. *Известия Отделения русскаго языка и словесности Императорской Академии наук*. XII, 3. Санктпетербургъ, 163–175.
- Довгялло, Дмитрий (ред., 1898). *Историко-юридическіе матеріалы, извлеченные изъ актовыхъ книгъ губерній Витебской и Могилевской*. Вып. 27. Витебскъ: Губернская Типо-Литографія.
- Довгялло, Дмитрий (ред., 1903). *Историко-юридическіе матеріалы, извлеченные изъ актовыхъ книгъ губерній Витебской и Могилевской*. Вып. 31. Витебскъ: Губернская Типо-Литографія.
- Калачовъ, Николай (ред., 1877). Полоцкъ и Полоцкій поветъ. *Писцовыя книги XVI века*, II. Санктпетербургъ: Императорское Русское географическое общество, 421–566.
- Лаппо, Иван (ред., 1905). *Полоцкая ревизия 1552 года*. Москва: Изд. Императорскаго общества истории и древностей Россійских.
- Планы генерального межеванія 1780–х гг.* М 1:84 000 (2 версты в дюйме).
- Дюнабурскій, Режицкій, Люцинскій уезд. <http://www.litera-gu.ru>, sk. 02.12.2015.